

TÜRKLERDE ŞEHİRLİLİK, KÖYLÜLÜK (YERLİLİK): KADIN ÖRNEĞİ ÜZERİNE BİR TAHLİL DENEMESİ

Şayan ULUSAN*

Özet

Şehir, insanların hayatlarını daha kolay kazanmak ve koruyabilmek için toplu olarak bir toplum şeklinde yaşamaları ve çalışmalarına ait sosyal ve ekonomik bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır. Köy ise, kurulan en küçük toplum olarak tanımlanabilir. Ayrıca, köy toplumu üretici iken, şehir toplumu tüketicidir. Köylülük, yerlilik, şehirlilik kavramları ise, hem ekonomik hem de sosyolojik kavramlardır. Bu kavramlar doğrultusunda Türkiye’de ise şehirleşme süreci Batıya göre daha geç ve daha yumuşak olmuştur. Türk kadınının şehirleşme süreci ise daha sancılı olmuştur. Eski Türklerde kadın ile erkek aynı seviyede iken, bu daha sonraları pek çok etken sebebiyle değişmiştir. Son dönemde Türk kadınının gelişmesi için pek çok çalışmalar yapılsa da etkili olamamıştır. Cumhuriyet dönemiyle birlikte, Türk erkeği ile aynı seviyeye getirilmeye çalışılan Türk kadını ‘şehirleşme’ olgusu içinde kendini bulmaya çalışmaktadır. Bu şehirleşme süreci Türk kadınına ayrıcalıklar sağlarken, pek çok çatışmayı da beraberinde getirmektedir ve ‘özgürlük’ kavramı burada tartışılır bir hal almaktadır.

Anahtar Kelimeler

Şehirlilik, yerlilik, köylülük, Türk kadını, modernleşme.

AN ANALYSIS ON THE EXAMPLE OF WOMEN: TOWNSHIP, VILLEINSHIP (LOCALITY) IN TURKS

Abstract

A city is a social and economic instrument of people where they live together safely and earn their daily life easily. However village is known as the smallest society. While village is a productive society, city is consumer. The terms villeinship, locality and township include both economic and sociological meanings. In these terms, the process of township was realised in Turkey lately and slowly compare to the west. The process on the township of the Turkish women was however more problematic. In the ancient Turks, women and men considered as equal yet this was changed later for many reasons. Although a number of studies were performed on the progress of Turkish women these were not effective. With the Republican period, while the Turkish women tried to make equal to the men she found herself in the middle

* Yrd. Doç. Dr., Celal Bayar Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, sayanulusan@gmail.com

of the concept of 'township'. While this process of 'township' brought some immunities to the Turkish women, it also brought clashes on different areas of life. In this context the concept of 'freedom' can be disputable.

Key Words

Township, locality, villeinship, Turkish women, modernisation.

“Toplumdaki başarısızlığın nedeni kadınlarımıza karşı gösterdiğimiz safsama ve kusurdan doğmaktadır.”

Mustafa Kemal ATATÜRK,
İzmir, 31.01.1923

“Elbet sefil olursa kadın, alçalır beşer.”
Tevfik Fikret

GİRİŞ

‘Şehir’ insanların hayatlarını daha kolay kazanmak ve koruyabilmek için toplu olarak bir toplum şeklinde yaşamaları ve çalışmalarına ait sosyal ve ekonomik bir araçtır. Bir çölün ortasında ya da bir dağın başında tek başına yaşayan insan belki hayatıyla ilgili ihtiyaçlarını bir ölçüde sağlayabilir, ancak birden fazla insanın bir arada yaşaması iş bölümünü ve karşılıklı yardımı arttırdığı için, toplum gittikçe zenginleşir ve düşmana karşı daha korunaklı olur. Ayrıca, burada önemli olan diğer bir husus da, toplulukların olmaması durumunda insanın da ‘medenî’ olmayacağıdır. Dolayısıyla, insanlar bir araya toplanmak ihtiyacını duymuşlardır. Şehirleri meydana getiren ilk sebep de budur (Arseven, 1937: 7). Şehir, insan kalabalığı çok ve toprak üretimi olmayan yerler olarak da tanımlanabilmektedir (Neşet Halil, 1934: 10). Kelime önceden, zaman zaman ‘hâkimiyet’, ‘devlet’ anlamını da içine almıştır (Plessner, 1993: 391–392).

Şehir, sınırlı bir toprak parçasına yoğun bir şekilde yerleşmiş büyük, heterojen nüfus kütleleri; insan topluluğundan, kamu hizmetlerinden, kurumlar ve idari aygıtlar toplamından daha fazla bir şey olarak da tanımlanmaktadır. Şehir, bir ruh halidir ve gelenek ve göreneklerin, örgütlü tavır ve görüşlerin toplamıdır (Weber’den vd, 2005: 57,65).

Kent, “sürekli toplumsal gelişme içinde bulunan ve toplumun yerleşme, barınma, gidiş, geliş, çalışma, dinlenme, eğlenme gibi gereksinimlerinin karşılandığı, pek az kimsenin tarımla uğraşlarda bulunduğu, köylere bakarak nüfus yönünden daha yoğun olan ve küçük komşuluk birimlerinden oluşan yerleşme birimi” olarak da tanımlanmaktadır. Ayrıca, sosyolojik ölçülere göre de kentler, homojenliğin ortadan kalkarak heterojen bir toplum yapısının ortaya çıktığı yerlerdir. Bunun gerçekleşebilmesi için de nüfusun belli büyüklükte olması gerekmektedir (Kurt, 2003: 14, 16–17).

İnsanlığın bir ihtiyacı olan şehir, sakinlerinin büyük oranda tüketici oldukları bir iskân yeri olduğu için, burada nüfus fazla önemli değildir. Nüfusu az da olsa fazla sayıda tüketici insanı barındıran, yani devlet görevlilerinin bulunduğu yerler, şehir olarak kabul edilmiştir. Türklerde köy, çarşısı, pazarı ve camii olmayan bir iskân yeri iken, şehir ise çarşısı, pazarı, camisi bulunan yerler olarak karşımıza çıkmaktadır. Üstelik şehirlerde alış-veriş imkânı da oldukça canlıdır (Neşet Halil, 1934: 9, 11; Baykara, 1992: 82; Baykara, 1998: 34–35).

Köy ise, kurulan en küçük toplum olmalıdır. Hukuki ifade ile de köy, en küçük kamu yönetimidir. 1924 deki köy kanununda köy, nüfusu 2000'den aşağı yurtlar olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca, "cami, okul, otlak, yaylak, baltalık gibi ortak malları bulunan ve toplu veya dağınık evlerde oturan insanlar, bağ, bahçe ve tarlaları ile birlikte bir köy teşkil ederler" denilerek tarımsal faaliyetin ağırlığı üzerinde durulmakta ve köy yaşantısı buna bağlanmaktadır (Alkan, 1979: 4; Arat, 1993: 924).

Şehir-köy ilişkisinde ise, köy için hane ne ise, kentli insan (civilized) için de şehir aynı anlamdadır. Köyün de şehrin de toprakta kökleri vardır (Weber'den vd, 2005: 66).

Fiziksel özellikler açısından şehir ile köy arasındaki farklılığa dikkat edilirse, şehirde daha yüksek bir entelektüel bir başarı vardır. Bununla birlikte ahlaki ölçülerin şehirde zayıflaması muhtemeldir. Ayrıca şehir, ürünlerin olduğu kadar bilginin de dağıtım merkezidir. Bununla beraber şehir adeta insanları büyüyle değiştirir. Yeni gelenler eritilip kentli insanlara dönüştürülmektedir. Taşralılardan kentli insanlar meydana getirmek güç olmamakla beraber bu süreci tersine çevirmek neredeyse imkânsız gibi görünmektedir (Weber'den vd, 2005: 93, 96).

Şehir ve köy üzerinde yapılan bir çalışmada, şehirliler içinde kendilerini daha uygar, eğitilmiş, çağdaş, daha iyi yaşayan, köylülere göre daha şanslı görenlerin sayısı oldukça fazladır. Bununla beraber kendisini şehir hayatı içinde stres ve sıkıntıyla boğuşan insan olarak görenlerin sayısı da göz ardı edilemeyecek kadar çoktur (Kurt, 2003: 131-132). Köylüler içinde ise, şehirlileri eğitilmiş, görgülü, mesleği olan, sosyal hakları olan, esnaf, memur olarak görenler çoğunluktadır (Kurt, 2003: 133). Şehir, köy arasındaki bu farklılıklar, kadın üzerinde yapılan çalışmalara da yansımıştır. Şehirli kadınların %15,5 i düzenli olarak gazete okurken, köylü kadınlarda ise bu oranın sıfıra yakın olduğu ortaya çıkmaktadır (Kurt, 2003: 224).

I. KÖYLÜLÜK (YERLİLİK), ŞEHİRLİLİK KAVRAMLARI VE TÜRKİYE'NİN ŞEHİRLEŞME SÜRECİ

'Köylülük' kavramı ahlaki bir değer olmaktan çok sosyolojik bir kategori olarak anlaşılmalıdır. Sanayileşen toplumlarda köylülüğün tasfiye edilmesi zorunlu bir hale gelmektedir. Günümüz şehirleri, endüstri çağı öncesinin şehirlerinden çok farklıdır. Bu dönemden önce nüfusun çok az bir bölümü şehirlerde yaşamaktaydı ve şehirli nüfus köy hayatına karşı daha karmaşıktı. Köyler ise, nüfusun çoğunluğunu ve tarım, hayvancılığın ana merkezini oluşturmaktaydı¹. Bu sebeptendir ki köyler içinde meslekler gelişmemiş ve uzmanlaşmamıştır.

Türkiye'de şehirleşme süreci batıya göre oldukça geç ve yumuşak gerçekleşmiştir. XIX. Yüzyılın sonlarında Haliç kıyılarında ilk Türk sanayi işletmeleri kurulurken Batı Avrupa'da köylülük çoktan tasfiye edilmiştir. Türkiye'de sanayileşme

¹ Bu konu için ayrıca bkz: Huricihan İslamoğlu-İnan, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Köylü*, İstanbul, 1991.

XX. yüzyılın ikinci yarısında artmaya başlamıştır. Bununla birlikte Türkiye’de şehirleşmenin artmasını sanayileşmeden çok haberleşme etkilemiştir. Bu haberleşmenin etkisi Türk köylüsünün toprağa bağımlı rençber kimliğinden sıyrılmalarını hızlandırmıştır. Türk köylüsü kendi dışındaki dünyayı fark ettiği için son yirmi yılda köyler boşalmış, Türkiye’nin nüfus dengeleri ‘köy-şehir’ itibariyle tersine dönmüş ve Türkiye şehirlerde yaşamayı tercih etmiş köylü nüfusunu tam anlamıyla şehirli kılmak meselesiyle karşı karşıya kalmıştır (Alkan, 2005: 44-45).

Köylerin şehirlere akmaya başlamasına 1930 yılında Kütahya Vilayet Matbaası’nda basılan ‘Ortakçı Destanı’ güzel bir örnektir;

“Köylü der- Şehre geldim bugün efendim,
Pek severim seni, kimim var benim,
Çarığım eskidi, yoktur yemenim,
Olalım seninle ekin ortağı.

Şehirli der- Köse ben ondan vazgeçtim,
Kim ile ekimse zarar ettim,
Çok atlar ölüverdi hayli seyrettim,
Fayda görmedim geç bu sevdadan.

Köylü der- Yarınlık da burada kalsak,
Biraz basma, kesme, yemeni alsak,
Kirkora borcum var, kolayın bulsak,
Yenilesek sırtımdaki abayı” (Avni, 1941: 70, 98).

Dolayısıyla, köylünün ekonomik sıkıntı çekmesi bu akışı hızlandırmıştır.

Medeniyet ile şehir kavramları ise, etimolojik olarak birbirini çağrıştırmıştır. Türkçedeki medeniyet, şehir anlamındaki *medine* kelimesinden, uygarlık ise, ilk şehir toplumlarından biri olarak tanınan *Uygurlardan*² türemiştir. Ayrıca büyük dinlerin, imparatorlukların, teknik buluşların, sosyal ve ekonomik faaliyetlerin esas çıkış kaynaklarının şehir merkezleri olduğu görülmektedir (Eroğlu, 1991: 32)³.

‘Medeniyetler şehirlerden doğar’ ifadesi artık günümüzde geçerliliğini sürdürmez bir hal almış görünmektedir. Şehirler medeni değerleri üreten ve düzenleyen ağırlık noktalarını kaybetmişlerdir. Türkiye’de de şehirler büyük bir verimsizliğin içine düşmüş ve şehir değerleri bastırılmıştır. Bunun çaresi, köylülüğün tasfiyesi ile birlikte yeni bir şehirli kimliği inşa etmek ve bu kimlik etrafında yeni medeni değerler yükseltmektir (Alkan, 2005: 45).

² 982 de Uygur iline gelen Çin elçisi Wang-Yen-Te Uygur ülkesini mamur, halkında müreffeh ve mutlu bulmuştur. Elçiye göre, “bu ülkede yoksul halk yoktur. Yiyeceği kafi olmayanların sıkıntıları giderilir. Bütün yoksullar et yer”. Sümer, 1994: 37.

³ Ayrıca şehrin insan, insanın da şehir üzerindeki etkileri için bkz: Ahmet Hamdi Tanpınar, *Beş Şehir*, İstanbul, 1992; Ahmet Turan Alkan, *Altıncı Şehir*, İstanbul, 1996.

Mevlânâ'da şehir ve şehirliliği övmektedir. Mevlânâ'nın gözünde Türk, Moğollar gibi sadece gözüpek değil, aynı zamanda güzel, kahraman, medeni ve şehirlidir. Mevlânâ şehri ve şehirliliği övmektedir;

“Köye gitme. Köy, adamı ahmak hale sokar... aklı nursuz, fersiz bir hale getirir. Ey seçilmiş temiz adam, Peygamber'in sözünü dinle. Köyde yurt tutmak aklın mezarıdır.

Köyde sabah akşam bir gün kalan kişinin aklı, bir ay yerine gelemez.

Tam bir ay onun ahmaklığı gitmez. Köy otlarından da bundan başka ne biçilebilir ki?

Köyde bir ay kalan kişi nice zaman bilgisiz ve kör kalır”(Filiz, 2005: 96–97). Mevlânâ'nın köy ve şehir hakkındaki bu düşünceleri, köyün insanın ufkunu kapatıp şehrin ise açıyor olmasında aranabilir.

II. TÜRKLERDE KADIN VE TÜRK KADINININ ŞEHİRLEŞME SÜRECİ

Türklerde kadının her zaman ayrı bir yeri olmuştur. Türk tarihi kadının erkekten daha saygın olduğunu gösteren kayıtlarla doludur. Eski Türk telakkisinde, hakan ile hatun gök ile yerin çocuklarıydı ve Güneş Ana ile Ay Ata onların gökyüzündeki temsilcileriydi. Ay Ata gökyüzünün altıncı katında, Güneş Ana ise gökyüzünün yedinci katında, yani daha üstteydi. Kadına verilen değer, kadının itibarı ve sosyal mevkisi göğün yedinci katı gibi yüksek, erişilmez olunca, onun horlanması, tahkir edilmesi söz konusu bile olamazdı. Türklerde kadına verilen değer, yücelik Altay dağlarının en yüksek tepesine Kadınbaşı adınının verilmesiyle de karşımıza çıkmaktadır (Sevinç, 1987: 16, 45; Roux, 1990: 695). Ayrıca Türk destanlarında kahramanlara yol gösterenler hep kadınlar olmuştur. Kadın, at ve demir gibi, çeşitli faaliyetlerde olduğu gibi savaşlarda da kahramanların yanında olmuştur ve kahramanların güç kaynağını oluşturmuştur. Kadının sözünün dinlenmediği gün, kahramanın ölümüdür. Hatta kadının sözü o kadar önemlidir ki, Uygur hükümdarı Bögü Han bir kızın telkinleri üzerine seferlere çıkmış ve dünya hâkimi olmuştur (Sevinç, 1987: 17, 18, 21; Chmielowska, 1996: 518). Dede Korkut Kitabı'nda ise, 'Begil karısının iyi düşündüğünü, iyi konuştuğunu gördü' demektedir. Ayrıca, Türklerde kadın, 'evin dayağı' (evin toyağı)dır (Çandarlıoğlu, 1966: 24; Roux, 1990: 706; Ergin, 1997: 27). Balasagun'lu Yusuf Has Hacib'de de kadının toplumdaki önemini vurgulamaktadır. Çünkü kadın nadir ve değerlidir;

“Böyle kişiler çok nadir olur,

Bu değerli nadirlikten, nadirin adı kız kaldı” ve ayrıca, *“agir tut tişig”* (kadına saygı göster) ifadesi kadının Türk toplumundaki yerini göstermektedir (Dilâçar, 1972: 151–152; Yusuf Has Hâcib, 1988: 327). Yine, Kaşgarlı Mahmud'da da kadınlara verilen bir lakap geçmektedir (Kaşgarlı Mahmud, 1992, 71)⁴. Ayrıca, Bamsı Beyrek'in Banu Çiçek'inde ve Kan Turalı'nın Selcen Hatun'unda olduğu gibi Türk-

⁴ Özü: altın gibi temiz ruhlu kadına "altın özü" denir.

lerde kadında da erkek de olduğu gibi kahramanlık öğeleri aranmıştır (Ergin, 1997: 8; 13). Bu da Türklerde kadının toplumda erkekle aynı seviyede olduğunu göstermektedir.

İslam öncesi Türk toplumlarında kadın tabu olmadığı ve erkeğin tamamlayıcısı olarak düşünüldüğü için Hakan ile Hatun işleri birlikte yürütmüşlerdir (Sevinç, 1987: 31). Bu sebeplerdir ki, devlet reislerine 'han' ünvanını veren Türkler, kadınlara da 'han'dan türeyen 'hanım' ünvanını layık görmüşlerdir.

Ayrıca Türklerde Hatun-şehirleri de dikkati çekmektedir. Türk geleneğinde Hatun'un da büyük bir maiyeti bulunmuştur ve Hatun bu çevresi ile birlikte bir yerde devamlı oturursa, zamanla burası gelişmiştir. Her sahanın erbabı buraya gelip yerleşince, buralar surlarla çevrilmiş, dolayısıyla bir şehir oluşmasına Hatun'lar vesile olmuşlardır. Bu şehirler Hatun-şehri anlamında Hatun-balık olarak adlandırılmıştır. Hatun-şehirleri genellikle de Han'ların şehirlerine yakın olarak kurulmuştur (Baykara, 1990: 34; Baykara, 1997: 53-62). Bu durum Türklerde kadınların toplum içindeki önemini ve etkisini ortaya koymaktadır.

İslamiyet'ten önceki yiğit, atılgan, savaşçı Türk kadınlarına, İslamiyet'ten sonra da rastlamaktayız. Özellikle, İslam'dan sonraki Türk kadınları, melike yani hükümdar olabilmişler, Terken (Türkan) ünvanını taşımışlardır. Selçuklular ve Karahanlılar'da görülen Terkenlere Karahanlılar ek olarak 'Ümmet'ül-Mülk' yani 'devletin dayanağı' demişlerdir. Bunun sebebi de, Terkenlerin eşlerinin ölümünden sonra bile Türk vatanını korumasını ve kurtarmasını bilmeleri olmuştur (Sevinç, 1987: 36, 38)⁵.

Ancak, İslâmiyet ile tanışmak Türkleri bazı toplumsal değişimlerde bulunmaya itmiştir. Bu durum, Müslüman-Arap kadını ile kıyaslanamayacak kadar özgür yaşamış olan Türk kadınına da etkilemiştir. Türk kadını, aynı Müslüman-Arap kadını gibi, Müslüman-Türk erkeğinin kesin denetimi altına sokulmaya çalışılmıştır. Bu sebeplerdir ki, Türk kadını, gelecekte Osmanlı Devleti'nde varlığını hiç dururamayacak hale geçişinin sürecini ilk Selçuklular döneminde başlamıştır denebilir. Selçuklularda, Müneccime Hatun adında yıldız falına bakan başka bir şair, yazar, düşünür kadın çıkmamış olması durumu açıklayabilmektedir. Bununla birlikte Selçuklularda saraylı kadının durumu biraz daha farklı olarak karşımıza çıkmaktadır. Belki de dünya da ilk yarı-gizli 'Kız kardeşlik' (Kadın Örgütü) geleneği bu saraylı kadınlar tarafından başlatılmıştır. Bu örgüte 'Bacıyan-ı Rum' denilmekteydi. Bu kuruluşun üyelerinin hemen hepsi başka dini inançlardan, çeşitli sebeplerden İslâmiyet'e dönmüş olan dönmelerdi. Daha sonraları Osmanlı sarayında da bu gelenek devam etmiştir (Altındal, 2004: 55-57, 59). Bununla beraber

⁵ Türk kadınlarının bu vatan sevgisi Kurtuluş Savaşı'nda da görülmektedir. 1919 yılının başlarında kurulmuş olan 'Asri Kadınlar Cemiyeti' buna güzel bir örnektir. Bu cemiyetin kuruluşundaki etken vatanın işgal edilmeye başlanmasıdır. Özellikle de İzmir'in işgali bu cemiyetin kuruluşunu hızlandırmıştır. Yine, Sivas'ta kurulan 'Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti' bu dönemde Türk kadınının sesi olmuştur. bkz: Benazus, 2005: 69, 132, 177; ayrıca, Türk tarihinin vatanın bağımsızlığının tehlikeye düştüğü her durumda Türk kadınının kahramanlıklarıyla dolu olduğu görülmektedir. bkz: Mısıroğlu, b.t.y.:34-42; 64; 82-152.

Selçuklu dönemi kadınları hayır işleri ile dikkati çekmektedirler. Türk vakıf geleceğinin Selçuklular öncesine giden bir başlangıcı olmakla birlikte, bu dönemde artmasının sebebinde İslami inanç sisteminin hayra ve sadakaya verdiği önemin büyük rolü vardır. Selçuklu dönemi kadınları bu yüzdendir ki, Anadolu'yu bir uçtan diğer uca hayır eserleriyle donatmışlar, sanki vatanın tapusunu çıkartmışlardır (Cunbur, 1996: 585-586, 610).

Osmanlı toplumunda ise Saray ve çevresinin kadınlarıyla köylü kadınlar arasındaki mevcut olan uçurum daha da genişlemiştir. Osmanlı saray kadını, çeşitli etnik ve toplumsal gelişmeler nedeniyle kendisini Türk-halk kadınından ayrı tutmuştur. Dolayısıyla, Osmanlı Sarayı'nda kadın, Devlet'in ilk üç yüz yılında pek etkili olmamışsa da daha sonraları, Osmanlı Devleti'nin çökmesine dek epeyce olaya karışmış ve belli ölçüde de etkili olmuştur (Altındal, 2004: 71, 81)⁶.

Diğer yandan Türk köylü kadını üretici konumundadır ve bu üreticiliğinden kendisine bir pay çıkaramamaktadır. Türk köylü kadını eğitim-öğretimden mahrum kalırken, saraylı kadın ise Saray'ın tanıdığı her türlü imkândan yararlanmıştır (Altındal, 2004: 83-84,86). Ancak bu imkânlar kendi çevrelerinde sınırlı kalmış gözükmektedir. Çünkü Osmanlı toplumunda Türk köylü kadını sadece tarımda üretici konumunda olurken, şehirdeki saraylı kadın ise daha çok harem hayatına maruz kalmıştır.

Osmanlı toplumunda kadın haklarının ortaya konulması ve savunulması 1860'larda başlamıştır. Özellikle de II. Abdülhamid'in padişahlığı sırasında kadınlara eğitim ve toplumda somut imkânlar sağlandığı görülmektedir (Altındal, 2004: 98, 100).

Osmanlı toplumunda kadının önce aile içinde ve dini baskıya karşı pasif bir mücadeleye giriştiği, daha sonraları ise okulların çoğalmasıyla fikri sahaya da katıldığı görülmektedir. Böylece, ekonomiye büyük katkısı olan Türk köylü kadının yanında saray kadınlarının yaşantısının hoş görmeyen şehirli, aydın bir kadın zümresi yer almaya başlamıştır. Özellikle de 1867'lerden itibaren kadınların oluşturduğu cemiyetler bunda oldukça etkili olmuştur. Bunlardan Hilal-i Ahmer'e (Kızılay) bağlı "Kadınları Çalıştırma" cemiyetinin, şehirli Türk kadını dış hayatta çalışmaya teşvik ettiği görülmektedir (İnan, 1959: 237; 240-241).

Tanzimatla birlikte artık Türk kadınının toplum içindeki yeri tartışılmaya başlanmıştır. Tanzimat aydını bu tartışmada hep '*şehir kadını*' üzerinde durmuştur. Yazarlar kadın problemlerini ele alıp, onu toplumda işe yarar hale getirmenin yollarını aramışlardır (Kurnaz, 1992: 58). II. Meşrutiyetle birlikte ise, kadını ilgili düşünceler fikri ve edebi eserlerde kendini daha çok göstermeye başlamıştır. İslâmçılar, Batıcılar ve Türkçüler kadın konusunu sıklıkla ele almaya başlamışlardır. Ancak bu dönemde konular genellikle kadının örtünmesi ve çok eşlilik üzerinde yoğunlaşmıştır. Türkçüler bu konuda diğerlerinden farklı bir çizgi ortaya koymuş-

⁶ Bu konuyla ilgili olarak bkz: Ahmet Refik Altınay, *Kadınlar Saltanatı 1-2*, İstanbul, 2000-2005.

lardır. Onlara göre, kadın ve erkek toplumda eşit olmalıdır. Bu açıdan Türkçülük, kadını sosyal ve ekonomik hayata çekmeye çalışırken, aynı zamanda anne olarak onu milliyetçi nesillerin yetiştirilmesinde önemli bir unsur olarak kabul etmektedir. Ayrıca Türkçülere göre, Türk kadınının kurtarılması için eski Türk gelenekleri örnek alınmalıdır. Çünkü, o zamanlarda kadın erkek eşitliği vardı ve feminizmin asıl beşiği Orta-Asya idi (Safa, 1988: 24-25; 33; 37-38; Kurnaz, 1992: 92-111; Caparol, c.1, 1999: 81-103; Ülken, 2001: 264; Berkes, 2002: 444-450).

Bu konuda en ciddi ve yapıcı analizin Ziya Gökalp tarafından yapıldığını görmekteyiz. Gökalp'e göre, kadının özgürlüğü meselesi üçe ayrılır. Bunlar, kadınların toplumsal hayata, özellikle de ekonomik ve serbest mesleklere katılması; erkek ve kadına sağlanan eğitim fırsatlarının eşit olması ve evlenme, boşanma, miras gibi konularda erkekle kadının eşit olmasını sağlayacak adalet reformlarının gerçekleştirilmesi idi. Bu görüşler dönemin fikir akımları arasında çok etkili olmuştur (Berkes, 2002: 448).

1923-1938 yılları arasında ise Türk kadını artık yeni bir düzen anlayışının kadını konumunda olmuştur (Altındal, 2004: 116). Özellikle de, 1909-1930 yılları arasında *Kadınlar Halk Fırkası*, *Kadın Birliği* gibi kadın hakları konusunda oldukça fazla etkinliklerde bulunmuş olan Nezihe Muhiddin (1889-1958), Elizabeth Badinter'in kavramsallaştırdığı "tamamlayıcılık" tezini çok daha önceleri savunmuştur. Kadınlı erkekğin eşitliğinin tartışıldığı bu dönemde, eşitlikten yana olan Nezihe Muhiddin'e göre, erkekle kadının birbirine benzemesi değil, benzememesi toplumsal dengeyi sağlamlaştıracaktır. Ayrıca, bu dönemde kadınların kimliklerine, benliklerine sahip çıkmalarını savunurken, kadınlığın durumunun, biyolojik özelliklerinden değil, toplumsal kurgulardan kaynaklandığını, yeni toplum projesinin kadınların katılımı olmaksızın başarılı olamayacağını, Cumhuriyet'in inkılablarının tamamlanamayacağını ifade etmektedir (Zihnioğlu, 2003: 35; 39; 41; 101; 261). İzmir'in işgalinden sonra yapılan mitinglerde de,

"Kim demiş kadın küçük bir şeydir"

Bir kadın belki en büyük şeydir" diyen Türk kadını erkeğinin yanında mücadeleye hazır olduğunu ortaya koymaktadır (Kurnaz, 1996: 257-258)⁷.

Halide Edip Adivar'da, toplumda birbirine zıt değerler olarak algılanan kadın ve erkeği uzlaştırarak yeni bir kadın imgesi oluşturmuştur. Bu kadınlar hem Batılılaşmış, hem de milli değerlerine bağlı kalmış, hem okumuş hem serbest ve namus konusunda çok hassas, ahlakı sağlam olan kadınlardır (Arıkan, 1998: 360).

Türk milliyetçiliği ve Türkçülük ideolojisinden hareket eden Türk Ocakları da, İslamiyet öncesi Türk kadınının aile ve toplum içinde eşit olduğunu, ancak zamanla bunun çeşitli etkilerle bozulduğunu, bu yüzden Türk kadınının her alanda geri kaldığını iddia ederek, bunun çözümü olarak da kadının erkekle yeniden aile ve toplum içinde yer alması gerektiğini savunmuştur. Türk Ocaklılarına göre,

⁷ Türk kadınının milli mücadeledeki desteği için bkz: Baykal, 1986: 1-80; Çaka, 1948: 43-56.

kadınlar sosyal, siyasi ve ekonomik hayata katılmalıydılar. Bunun içinde eğitim hayatından mahrum edilmemeliydiler. Ayrıca, cumhuriyet sonrasında da, sosyal ve siyasi yapıda meydana gelen değişiklikler sonucunda Türk kadınının sosyal ve ahlaki değişiklikler içinde bulunacağı, erkek ve kadın ilişkilerinin yeniden şekilleneceği ve bu değişiklikler sırasında kadına büyük görevler düşeceği üzerinde önemle durmuşlardır. Dolayısıyla onlara göre, kadının kendini ve çocuğunu iyi yetiştirmesi gerekiyordu. Böylece Türk toplumu da iyi yetişmiş olacaktı. Bu sebeplerdir ki Türk Ocakları, 'Milli Türk Kadını' idealini ön plana çıkarmıştır. Bu dönemde Türk Ocakları, *Erkeklerle eşit, sosyal, ana faziletli Türk kadını* imajının topluma yerleşmesi için çalışmıştır (Kaplan, 1998: 160–161; 164; 166).

Bununla beraber Ziya Gökalp, kadın ile ilgili konular da, aile ahlakının temelini, bir yandan Fuzulî'nin Leyla ve Mecnun'unda, diğer bir yandan da yurttaş olarak toplumda aldığı rolde aranması gerektiğini ifade etmektedir (Ülken, 2001: 330). Ayrıca Gökalp, kadın kimliğini 'okumuş-meslek kadını' olarak belirlemektedir. Gökalp'e göre kadın, ailenin merkezi, devletin temelidir. Kadınla işbirliği yapılmadan toplum hayatının devam etmesine imkan yoktur. Kadınlar eğitim görüp, toplum idaresinde rol aldıkları takdirde yeni bir hayat başlayacaktır. Atatürk'ün de görüşleri bu doğrultuda olmuştur. Atatürk, Cumhuriyetin ilk yıllarında Türk kadınına mücadelelerine ortak edeceklerini açıklamaktadır. Yani, Türk kadını her sahada Türk erkeğinin yanında olacaktır. Dolayısıyla Kemalist kadın kimliği, ülkenin kalkınması ve gelişmesi doğrultusunda anlam kazanmaktadır (Arıkan, 1998: 360–361; Kurnaz, 1992: 103).

Nitekim Türk kadınının hukuki ve sosyal yaşamda erkekle eşitliğini savunan Atatürk, " *dünyada hiçbir milletin kadını 'Ben Anadolu kadınından daha fazla çalıştım, milletimi halasa ve zafere götürmekte Anadolu kadını kadar hizmet gösterdim'* diyemez demiştir. Türk kadınının erkeğinden daha çok aydın olmasını, bunun içinde mutlaka eğitim almasını savunmuştur. Toplumun yarısı bütün imkânlardan yoksun yaşadığı müddetçe gerçek anlamda bir inkılap yapılamayacağı gibi, uygarlık ailesi içinde yerimizi almamız mümkün olamazdı. Sadece erkeğin eseri olan bir uygarlık da düşünülemezdi (Aybars, 2006: 260–261).

Bunun doğrultusunda, Türkiye'de kadınlara seçme ve seçilme hakkı dünyanın önde gelen ülkelerinden çok daha önce verilmiştir. Bu tarih Türkiye'de 1934 iken, İngiltere'de 1929, Almanya'da 1919 ve diğer bazı ülkelerde de daha geç tarihler olarak karşımıza çıkmaktadır (Sonyel, 1989: 125–126; Kızılkaya, 2005: 134). Bütün toplumlarda kadınlar nüfusun yarısını oluşturmalarına ve şehirleşme olgusu içinde üretimin içinde bulunmalarına ve ayrıca siyasetin de toplumun önemli bir üretim mekanizması olmasına rağmen kadınlar siyasi platformda çok az temsil edilebilmektedirler. Türkiye için de bu durum aynıdır. Köyden şehre geçiş sürecinde özelden kamuya hızlı bir geçiş yapan Türk kadını nedense siyaset söz konusu olduğunda yeterli ilgiyi ve desteği görememektedir.

Bunun kayda değer sebepleri arasında kadının aile içindeki geleneksel rolü gelmektedir. Kadın için önceliği ev ve çocuk almakta, çalışan kadın için ise bu sınırları zorlamak oldukça güç bir hal almaktadır. Bu sebeptendir ki kadının siyasi etkinliklere katılmayı düşünmesi ya sorumlulukların yerine getirilmesinden sonra bırakılmakta, ya da hiç düşünülmemektedir (Arkan, 1998: 364; Sabah, 7 Kasım 2006: 21).

Bunun yanında, siyasette erkek egemenliği söz konusu olduğu için, siyasete giren kadınlar kendileri gibi değil, erkekler gibi davranmak zorunda bırakılmaktadır (Sabah, 29 Ocak 2007: 21). Siyasete giren kadın sayısının az olmasının yanında, bu yüzden siyasete katılan kadın da kendi benliğinden uzaklaştırılmaktadır.

Bu arada kapitalist toplum yapısı tüketimi zorlamak, piyasayı genişletmek için, kalabalık feodal/ümmet ailesinden, liberal/burjuva 'çekirdek' aileye geçip kadını da üretime dahil etmiştir. Kadının üretime girmesiyle birlikte de, kadın hakları davasının temelleri atılmıştır (İlhan, 1997: 10, 13-14).

Kadın hakları sorunu ise, ilk kez kapitalizm ile ortaya çıkmıştır. Kapitalizm, 'erkek işgücü'ne olduğu kadar, daha ucuza mal edebileceği 'kadın işgücü'ne ihtiyaç duymuştur. Diğer yandan, çalışan ve 'özgürleştirilmiş' kadın kapitalizm için önemli bir pazarı da oluşturmaktadır (Altındal, 2004: x). Türkiye'de de kadınlara Batı tarzında toplumsal haklar verilirken kapitalistleşme sürecini oluşturacak bazı ekonomik ilkelerde göz önünde tutulmuştur. Özellikle de Cumhuriyet'ten sonra Türkiyeli kadının özgürleştirilmesi için ticaret burjuvazisi şu konularda avantaj ve kârlar sağlamıştır;

- Türkiye Batı'ya benzeyen bir dış görünüş kazanmıştır,
- Kadının sırtından ucuz işçilik ve emek sağlanmıştır,
- Tüketimcilikle şartlandırılmış olan iç-pazardaki Türk kadını, kazancını patronların çoğu mamullerine kaptırmıştır,
- İstanbullu, İzmirli, Ankaralı ve Adanalı zengin aileler arasında yüzyıllardır dinsel, kültürel, cinsel bunalımlar yaşayan üst kesim kadınlar kendilerini rahatlatan ve tatmin eden imkânlarla kavuşmuşlardır,
- Siyasal bilinçten yoksun olan Türk kadını, yüzyıllardır bilmediği siyasete sokulmuş, böylece siyasetçilere oy-deposu olması sağlanmıştır (Altındal, 2004: 127-128, 132-133).

Kırsal kesimden şehre gelen kadın üretime katılmak, yani evden zorunlu olarak kamusal alana girmek durumunda kalmıştır. Kadının özel alandan çıkıp kamusal alanda üretime dâhil olmasında şehirlileşme/ kentleşme olgusunun etkisinin oldukça fazla olduğu görülmektedir (Kızılkaya, 2005: 140-141). Kadının üretime dahil edilmesi Türkiye'de çalışan kadının sorunlarını da beraberinde getirmiştir. Bunlar arasında, kadınların iş ortamına eşlerinin anlayışlı olmaları sayesinde girebildikleri, aksi takdirde toplumsal koşulların elverişsiz, gelenek göreneğin

kadını nerdeyse toplum dışı saymaya yatkın⁸ olduğu gelmektedir. Bunun yanında da Batı eğitimi görenler ortamı bulurlarsa gelişebilmekte, ya da mutsuzluğa düşmektedirler (İlhan, 1997: 23). Ayrıca din açısından da kadınla erkek eşit olarak tanımlansa da, toplumlarda bunun böyle olmadığı, edep ve terbiyenin yüzde 70 ağırlığının kadınların omzunda olduğu açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır (Sabah, 2006: 19). Hatta kadının erkekle aynı ortamda olmasını yadırgayan toplum anlayışı, erkeği üst kimlik, kadını alt kimlik olarak nitelendirilebilmiştir (Hürriyet, 2005: 1). İş hayatında da yapılan cinsiyet ayrımı, kadınlar tarafından erkeklerin küçümseyici vurgusu olarak nitelendirilmektedir (Hürriyet (Pazar), 10 Aralık 2006: 8). Kadınlar sadece cinsiyetlerinden dolayı her saha da ayrımcılıkla karşı karşıya kalmalarına rağmen, erkekler için böyle bir durum asla söz konusu bile olmamıştır. Bütün alanlarda olduğu gibi tarih konusunda da saf dışı bırakılan kadınlar için Cicero'nun sözü ayrı bir önem kazanmaktadır; *'geçmişini bilmekten alıkonmak ile sürekli çocuk bırakılmak'* arasında gerçekten yakın bir bağ bulunmaktadır (Berktaş, 2003: 21).

Bu egemen erkek tipini, erkeğe de kadına da toplum öğretmektedir. Bir anlamda kadınlara haklarını verecek olan erkekler değil, toplumdur (Bozkurt, 1996: 248; Anday, 2005: 15). Toplumda yaygın kanı olarak kadınlar 'eksik varlıklar' olarak görülmektedir. Oysaki kadının katılımı olmadan bir toplumun ilerlediğine dair bir örnek yoktur. Bir toplumun erkek yarısının kadın yarısından bağımsız yaşaması mümkün değildir. Kadın ve erkek birbirini olgunlaştırıp, tamamlamalıdır (Celal Nuri, 1993: 109; 111; 113). Ayrıca, toplumun kadın üzerindeki etkisi köyden şehre geçiş sürecinde şehirliliğin farklı olarak algılanmasına da sebep olabilmektedir. Buna güzel bir örnek olarak aşağıdaki karikatür verilebilir;

- On beş yaşından küçüğüz diye nikâh kıymazlarmış...

- Kıymazlarsa kıymasınlar, biz de İstanbul nikâhıyla yaşarız!..⁹

⁸ Hatta toplumda kadınlar, sokakların erkeklere ait olduğunu bilerek büyüdüğü ve sürekli kendilerini koruma hissine sahip oldukları için, kendilerini çalışma hayatına katılma konusunda çoğunlukla geri plana atmaktadırlar. bkz: Sabah, 2005: 4.

⁹ Balıoğlu, 1987: 255.

İşte bu noktada, ani ve hızlı şehirleşme toplumda kişilerin sağlıklı ve dengeli olmaları açısından güçlükler ortaya çıkarmaktadır. Özellikle 1980'lerden sonra uygulanan ekonomik politikalar sonucunda şehirlere alt kültürler akmış, bunlar birbirleriyle ya da mevcut şehir kültürleriyle sosyolojik anlamda kaynaşarak estetik bir bütün yerine eklektik bir karma oluşturmaları oldukça yoğun bir kitle kültürünün oluşmasına sebep olmuştur (Eroğlu, 1991: 34).

Bununla birlikte, sanayileşme ve kentleşmenin geleneği alt üst ettiğini varsayan bir düşünce biçiminin de geliştiği görülmektedir. Özellikle ticaretin, istihdamın ve servetin artması kentte yaşayan insanlara daha rahat bir yaşam sunmaktadır. Kentte ortalama insan ömrü artarken, çocuk ölümlerinin de azaldığı görülmektedir. Kırsal kesimde ise, çocuk ölümleri fazla, insan ömrü daha kısadır. Bu sebeptendir ki, nüfus politikaları üzerinde düşünen entelektüeller, şehirlerdeki eğitimin ve hayat pahalılığın etkisi ile çocuk doğum oranlarının düşmesinden endişe duymuşlardır. Ayrıca, 1930'lu yılların Türkiye'sinde kadının kentteki özgürlüğü milliyetçiler tarafından bir 'namus' meselesi yapılmış, şehirlerde ahlakın zayıflamasının erkeklerin evlilik konusundaki cesaretini kırdığı ve onları yuva kurmaktan uzaklaştırdığı iddia edilmiştir. Hatta, dönemin bazı öjenist yazarlarına göre çalışan kadın, hem ekonomik özgürlüğüne sahip olduğu için evlenmeyi düşünmemiş hem de evli bir erkeğin yerini aldığı için pek çok ailenin gıdasız kalmasına sebep olmuştur. Bu durum yazarların gözünde vatana ihanet ile eş tutulmuş ve hatta devletin buna dur demesi bile istenmiştir (Öztaş, 2006: 270–271; 275–276). Ayrıca, pek çok Müslüman ülkede olduğu gibi Türkiye'de de modernlik/ Batılılık, Müslüman toplumunu çürüten hastalığın temeli olarak algılanmıştır. Dolayısıyla, kadınların konum ve davranışları bu çürümenin başlıca göstergesidir. Kadınların ev dışında çalışmaya başlamaları ile, kadın kimliklerini kaybettikleri, Batı kapitalizmi tarafından metalaştırıldıkları öne sürülmektedir (Berktaş, 2003: 79). Böyle bir durumda kente geçiş yapan kadının sadece kendi iç dinamikleriyle değil, aynı zamanda toplumun baskısı ile de mücadele etmek zorunda kaldığı ortaya çıkmaktadır.

Zaten kapitalist sanayi toplumu tüketimi çoğaltmak için geniş aileyi daraltmış, 'çekirdek' haline getirmiş, kadını üretime dâhil ederek de bir anlamda klasik ve geleneksel ailenin tahribine yol açmıştır (İlhan, 1997: 99–100).

Türkiye böyle bir durumda aralıksız şehirleşip sanayi yaşantısına uymaktadır. Şehirleşen Türkiye'de kadınlar artık evlerinden çok işyerlerinde yaşamlarını devam ettirmektedir. Meslek sahibi olan kadınların sayısı arttıkça da, kadınlar meslek sahibi olmak ve evinin kadını olmak arasında kalmaktadır (İlhan, 1997: 59; 86–87; 113; Field, 1997: 210–211). Çalışan kadının omuzlarına ev ve çocuk sorumluluğuna ek olarak bir de iş sorumluluğu yüklenmiştir. Türk kadınından geleneksel rollerini aksatmaması beklediği için, kadının sorumlulukları daha da artmıştır (Doğramacı, 1998: 218–219). Özellikle, bu konuya en iyi örneklerden biri olarak akademisyen kadınların iş ve aile yaşamını dengelemede karşılaştıkları sorunlar

verilebilir (Gönen vd., 2004: 11). Böyle bir durumda da Orhan Veli'nin '*Cımbızlı Şiir*'i tartışılır bir durum almaktadır.

Şehirleşen Türk kadını toplum içinde gittikçe yalnızlığa sürüklenmektedir. Bu da toplumun dinamiklerini olumsuz yönde etkilemektedir. Candan Erçetin'in '*şehir*' adlı şarkısı insanın şehir karmaşası içindeki ruh halini yansıtmaya açısından bir örnek teşkil edebilir. Zaten sanatçının eserleri bir anlamda şehirli kadının yalnızlığını, çatışmalarını, hüznünü anlatmaktadır. Kendisi de, "*bugüne kadar albümlerimde yayınlanan toplam 49 şarkımın sözlerine dikkat ederseniz, kadın açısını dile getiren şarkılar bulursunuz*" şeklinde konuyla ilgili görüşlerini ifade etmektedir¹⁰.

Dolayısıyla, kadını mutsuz olan bir toplumun da mutlu olamayacağı varsayımından yola çıkılarak, *böyle bir durumda ne yapılabilir?* Sorusuna çeşitli cevaplar aranmıştır. Bunların başında, kadınlara pazartesi izni verilmesi gelmektedir. Kadınlara pazartesi günü yarım gün dinlenme izninin verilmesi ayrıcalık değil, eşit fırsatlara sahip olmaları için yapılan düzenlemeler olarak görülmektedir. Çünkü erkek hafta sonu tatilinde dinlenebilmekte, ancak kadın bunu yapamamaktadır. Bu sebeple üretim toplumunun çalışan kadınının hem özelde hem kamuda faydalı olabilmesi için işyerlerinde yarım gün dinlenmesi gerekmektedir. Bu dinlenmenin evde değil işyerinde olması dikkat çekicidir. Çünkü çalışan kadının evde yine dinlenemeyeceği varsayımından yola çıkılarak böyle bir teklif öne sürülmektedir (Sabah(Günaydın) , 2006: 5).

SONUÇ

Şehirleşme, şehirlilik kavramları doğrultusunda insanların dâhil oldukları toplum içerisinde bir kültür çatışması yaşadıkları görülmektedir. Üstelik, insanların şehir kalabalığının içinde birbirlerinden hoşlanmadan ve çoğunlukla birbirlerini tanımadan yaşıyor olmaları ister istemez toplumu bir yabancılaşma sürecine sokmuştur. Büyük şehirler insanların şehirleşmesini/ medenileşmesini sağlayarak kişilere büyük bir özgürlük verirken, toplumun kültürel anlamda kopmasına da sebep olmuştur.

Gerçi günümüzde kadının özellikle de *çalışan kadının* ne kadar '*özgür*' olduğu da tartışılır bir kavram gibi görünmektedir. Özgürlük adına bir anlamda kadın üzerine ek yük daha almış görünmektedir. Toplumun yüklediği değer yargıları üzerine, bir de buna çalışma şartları eklendiğinde kavram tartışılabilir bir durum almaktadır¹¹.

Bununla birlikte Türk toplumunda köyden şehre göç eden kadın profiline dikkat edilirse, bir çatışma göz ardı edilememektedir. Köyün gelenekçi tavrı ile şehrin daha modern yapısı arasında kalan kadın şehirliliğe geçiş sürecini zor ge-

¹⁰ <http://www.candanercetin.com.tr/haberler/roportajlar/haftalik.php>;
<http://www.candanercetin.com.tr/haberler/roportajlar/radikal.php>; (erişim tarihi:12.02.2007).

¹¹ Şehirli kadının karşılaştığı zorluklar, kafasının karışıklığı, kendisinin ve toplumun beklentileri romanlara konu olmuştur. Gerçi burada yazar batılı gözle konuyu ele alsada bir ölçüde diğer toplumların geçiş süreci için örnek teşkil edilebilir. Janice Eidus, *Şehir İşlitsi*, İstanbul, 2005.

çirmektedir. Türk toplumunda bu süreç Batı kadınına göre daha yavaş işlemektedir. Bunda, gelenekler, inanç, toplum yapısı, Türk erkek zihniyeti gibi birçok faktör vardır.

Köy-şehir geçişinin kadın ve dolayısıyla toplum üzerinde olumsuz etkileri ortaya çıkmaktadır. Şehirliliğe geçiş yapan Türk kadını, eski geniş Türk aile modelinden uzaklaşmaktadır. Hatta zaman içerisinde çekirdek aile yapısının bile tartışılır olduğu bir dönemde köyden şehirliliğe geçen kadını köy-şehir çerçevesinde bir çatışmaya ve bu çatışmanın da yalnızlığa götürdüğü de açıktır. Ancak bunu geleneksel Türk toplum yapısını bozmadan, zamanın şartları doğrultusunda harmanlayarak gerçekleştirmek mümkündür. Bunun için ihtiyaç duyulan tek şey, tarih boyunca birlikte hareket etmiş olan Türk kadını ve Türk erkeğini yeniden aynı seviyeye koymaktır.

“Kral, ressamdan bir yengeç resmi yapmasını ister. Ressam iyi bir resim için yedi yıl ister, yedi yıl sonra yine bir yedi yıl ister ve sonunda bir tek fırça darbesiyle en mükemmel yengeç resmini çizer”. Dolayısıyla, büyük bir birikimi olan Türk toplumu bu konuda da en güzel resmi çizebilecektir (Sevindi, 2003: 8).

KAYNAKLAR

- Alkan, Ahmet Turan, (2005), “Milliyetçilik, Medeni , Yani Şehirli Bir Duruş Yeridir ve En Acil Görevi Köylülüğün Tasfiyesine Hizmettir”, *Türkiye Günlüğü*, sayı.80, Bahar , Cedit yay., Ankara.
- Alkan, Ahmet Turan, (1996), *Altıncı Şehir*, Ötüken yay., İstanbul.
- Alkan, İbrahim Ruhi, (1979), *Köy ve Köylüm*, Manisa.
- Altındal, Aytunç, (2004), *Türkiye’de Kadın*, Alfa yay., İstanbul.
- Altınay, Ahmet Refik, (2000-2005), *Kadınlar Saltanatı 1-2*, İş Bankası yay., Tarih Vakfı Yurt yay, İstanbul.
- Anday, Melih Cevdet, (2005), “Amazonlar”, *Simge*, Mart-Nisan, sayı.16, Antalya.
- Arat, R.Rahmeti, (1993), “Köy”, *İslâm Ansiklopedisi*, c.6, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Arıkan, Gülay, (1998), “Atatürk, Cumhuriyet ve Kadın Hakları”, *Erdem*, c,11, sayı.32, Eylül, Atatürk Kültür Merkezi yay., Ankara.
- Arseven, Celâl Esad, (1937), *Şehircilik (Urbanizm)*, Devlet Basımevi, İstanbul.
- Avni, Hüseyin, (1941), *Reaya ve Köylü*, Tan Matbaası, İstanbul.
- Aybars, Ergün, (2006), *Ulusal, Laik, Sosyal Hukuk Devleti-Atatürkçülük ve Modernleşme*, Zeus Kitabevi, İzmir.
- Balcioğlu, Semih,(1987), *Cumhuriyet Dönemi Türk Karikatürü (1923-1983)*, Türkiye İş Bankası yayınları, Ankara.
- Baykal, Bekir Sıtkı, (1986), *Milli Mücadele’de Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti*, T.T.K.yay., Ankara.
- Baykara, Tuncer, (1990), *Anadolu’nun Selçuklular Devrindeki Sosyal ve İktisadi Tarihi Üzerindeki Araştırmalar*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi yay., İzmir.
- Baykara, Tuncer, (1992), *Osmanlılarda Medeniyet Kavramı ve Ondokuzuncu Yüzyıla Dair Araştırmalar*, Akademi Kitabevi, İzmir.
- Baykara, Tuncer, (1997), *Türk Kültürü Araştırmaları*, Akademi Kitabevi, İzmir.

- Baykara, Tuncer, (1998), "XIII-XIV.Yüzyıllarda Batı Türklüğünde Şehirleşme Eğilimleri Yeni-Şehir'ler", *Tarih Enstitüsü Dergisi*, sayı.16, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi yay., İstanbul.
- Benazus, Hanri, (2005), *Türk Kadınının Uyanışı*, Toplumsal Dönüşüm yay., İstanbul.
- Berkes, Niyazi, (2002), *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Yapı Kredi yay., İstanbul.
- Berktaş, Fatmagül, (2003), *Tarihin Cinsiyeti*, metis yay., İstanbul.
- Bozkurt, Gülnihal, (1996), "Türk Kadınının Hukuki Durumu", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, c.XII, sayı.34, Mart, Ankara.
- Caporal, Bernard, (1999), *Kemalizmde ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını I-II-III*, (çev. Ercan Eyüboğlu), Cumhuriyet yay., y.y.y.
- Celal Nuri, (1993), *Kadınlarımız*, (akt: Özer Ozankaya), T.C.Kültür Bakanlığı yay., Ankara.
- Chmielowska, Danuta, (1996), " Nâbî, Vehbî ve Vâsıf'ın Eserlerinde Türk Kadını", (çev: Mübahat Türker Küyel), *Erdem*, c.9, sayı.26, , Eylül, Atatürk Kültür Merkezi yay., Ankara.
- Cunbur, Müjgan, (1996), "Selçuklu Dönemi Kadın Hayratı", *Erdem*, c.9, sayı.26, Eylül, Atatürk Kültür Merkezi yay., Ankara.
- Çaka, Cahit, (1948), *Tarih Boyunca Harp ve Kadın*, As.Fb.Basımevi, Ankara.
- Çandarhoğlu, Gülçin, (1966), " Türk Toplumunda Kadın", *Hayat Tarih Mecmuası*, 1 Mayıs, c.1, sayı.4, yıl.2, İstanbul.
- Dilâçar, A.,(1972), *Kutadgu Bilig İncelemesi*, Türk Dil Kurumu yay., Ankara.
- (2006), "Dinde Eşitlik Var Ama Toplumda Edep-Terbiye Kadının Omuzunda", *Sabah*, 29 Ocak.
- Doğramacı, Emel, (1998), "Atatürk ve Kadın Hakları", *Atatürkçü Düşünce El Kitabı*, Atatürk Araştırma Merkezi yay, Ankara.
- Eidus, Janice, (2005), *Şehir Işıltısı*, Everest yay., İstanbul.
- Eroğlu, Feyzullah, (1991), "Hızlı Şehirleşmenin Yolu Kitle Toplumuna Çıkar", *Türk Yurdu*, sayı.48 (394), c.11, Ağustos , Türk Ocağı yay., Ankara.
- Ergin, Muharrem, (1997), *Dede Korkut Kitabı*, c.1, TDK.yay., Ankara.
- Field, Lynda, (1997), *Kendine Değer Veren Kadın*, Ganj yay., İstanbul.
- Filiz, Şahin, (2005), "Mevlânâ'da Şehirlilik, Mistisizm ve Türklük-Felsefi ve Sosyolojik Bir Yaklaşım-", *Türkiye Günlüğü*, sayı.83, Kış, Cedit yay., Ankara.
- Gönen, Emine- Hablemitoğlu, Şengül- Özmete, Emine, (2004), *Akademisyen Kadımlar*, Toplumsal Dönüşüm yay., İstanbul.
- (2005), *Hürriyet*, 28 Kasım.
- (2006), *Hürriyet(Pazar)*, 10 Aralık.
- (2007), <http://www.candanercetin.com.tr/haberler/roportajlar/haftalik.php>;
<http://www.candanercetin.com.tr/haberler/roportajlar/radikal.php>;
(erişim tarihi:12.02.2007).
- İlhan, Attilâ, (1997), *Kadımlar Savaşı*, İş Bankası yay., İstanbul.
- İnan, Afet, (1959), *Atatürk Hakkında Hâtıralar ve Belgeler*, Türk Tarih Kurumu yay., Ankara .
- İslamoğlu-İnan, Huricihan (1991), *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Köylü*, İletişim yay., İstanbul.
- (2005), "Kadımlar Haklarını Arıyor", *Sabah*, 25 Kasım.
- (2005), "Kadımlara Pazartesi İzni", *Sabah (Günaydın)*, 29 Kasım.
- Kaplan, Leyla, (1998), *Cemiyetlerde ve Siyasi Teşkilatlarda Türk Kadını (1908-1960)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.
- Kaşgarlı Mahmud, (1992), *Dicvanü Lûgat-it-Türk*, (çev: Besim Atalay), c.1, 1, TDK. Yay., Ankara.
- Kızılkaya, Hüseyin, (2005), *Anasoyluluktan Günümüze Kadın*, İlya yayınları., İzmir.

- Kurnaz, Şefika, (1992), *Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını (1839-1923)*, Milli Eğitim Bakanlığı yay., İstanbul.
- Kurnaz, Şefika, (1992), "Milli Mücadele'de Türk Kadını", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, c.XII, sayı.34, Mart, Ankara.
- Kurt, Hacı, (2003), *Türkiye'de Kent-Köy Çelişkisi*, Siyasal kitabevi, Ankara.
- Mısıroğlu, Aynur, (b.t.y.), *Kuva-yı Milliye'nin Kadın Kahramanları*, Sebil yay., İstanbul.
- Neşet Halil, (1934), *Şehirciliğimiz*, Gazetecilik ve Matbaacılık T.A.Ş., b.y.y.
- Öztañ, G.Gürkan, (2006), "Türkiye'de Öjeni Düşüncesi ve Kadın", *Toplum ve Bilim*, sayı: 105, Birikim yay., İstanbul.
- Plessner, M., (1993), "Şehir/ Şahr", *İslâm Ansiklopedisi*, c.11, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Roux, Jean-Paul, (1990), "Ortaçağ Türk Kadını", (çev: Gönül Yılmaz), *Erdem*, c.6, sayı.18, Eylül, Atatürk Kültür Merkezi yay., Ankara.
- (2006), *Sabah*, 7 Kasım.
- Safa, Peyami, (1988), *Türk İnkılâbına Bakışlar*, Atatürk Araştırma Merkezi yay., Ankara.
- Sevinç, Necdet, (1987), *Eski Türkler'de Kadın ve Aile*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul.
- Sevindi, Nevval, (2003), *Kent ve Kültür*, Alfa yay., İstanbul.
- (2007), "Siyasette Erkek Gibi Değil Kadın Gibi Kadınlar Lazım", *Sabah*, 29 Ocak.
- Sonyel, Salâhi R., (1989), *Atatürk-The Founder of Modern Turkey*, T.T.K.yay., Ankara.
- Sümer, Faruk, (1994), *Eski Türklerde Şehircilik*, T.T.K. yay., Ankara.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi, (1992), *Beş Şehir*, Dergâh yay., İstanbul.
- Ülken, Hilmi Ziya, (2001), *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Ülken yay., İstanbul.
- Weber, Max- Simmel, Georg- Tönnies, Ferdinand- Martindale, Don, (2005), *Şehir ve Cemiyet*, (haz: Ahmet Aydoğın), İz yayıncılık, İstanbul.
- Yusuf Has Hâcib, (1988), *Kutadgu Bilig*, (çev: Reşid Rahmeti Arat), TTK. Yay., Ankara.
- Zihnioğlu, Yaprak, (1988), *Kadımsız İnkılâp, Nezihe Muhiddin, Kadınlar Halk Fırkası, Kadın Birliğı*, Metis yayınları, İstanbul.

